

II Reactie van de minister

Met belangstelling heb ik kennisgenomen van de vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie over de agenda financiële sector. Hieronder treft u mijn antwoorden op deze vragen aan die zien op vier onderwerpen.

1. Fundingsvoordeel systeembanken

De leden van de D66-fractie vragen zich af of er cijfers beschikbaar zijn die uitwijzen of een daling van het fundingvoordeel van systeembanken inmiddels heeft plaatsgevonden, en of indien die cijfers er niet zijn, ik bereid ben het CPB te vragen de eerdere analyses uit te breiden met recentere gegevens.

Antwoord:

Er bestaan concrete aanwijzingen dat ratingbureaus de impliciete staatssteun verwijderen uit de beoordeling en de hogere waarschijnlijkheid van bail-in beprijzen, met een verlaging van kredietratings van banken tot gevolg.¹ Een lagere kredietrating kan leiden tot hogere financieringskosten. De financieringskosten van banken worden echter door verschillende factoren bepaald. Dat grotere banken over het algemeen een hogere rating hebben en zich goedkoper kunnen financieren, kan ook voortkomen uit schaal- en/of diversificatievoordelen.²

2. Bankierseed

De leden van de D66-fractie vragen wat het effect is van de eed op gedrag.

Antwoord:

Met de eed of belofte die wordt afgelegd door alle medewerkers die werken bij een bank, laten banken - individueel en collectief - zien waar zij voor staan en waar zij op aangesproken kunnen worden. De bankierseed heeft zodoende een rol bij de cultuurverandering in de sector. De bankierseed draagt bij aan bewustwording over integriteit, zowel op het moment van het afleggen van de eed of belofte als tijdens het dienstverband.

Begin 2016³ hebben DNB en de AFM onderzocht in hoeverre banken en verzekeraars het afleggen van de eed of belofte hebben georganiseerd en in hoeverre de eed of belofte daadwerkelijk is afgelegd.⁴ Hieruit kwam naar voren dat banken en verzekeraars veel aandacht besteden aan het goed inbedden van de eed of belofte in hun organisatie en dat de eed of belofte kan bijdragen aan verdere bewustwording over de integriteit van de sector. Zo bleek uit het onderzoek van de toezichthouders dat banken en verzekeraars dialogsessies, plenaire bijeenkomsten en teamsessies met leidinggevenden organiseren en dat de verdere inbedding van de eed of belofte vaak wordt gekoppeld aan een breder cultuur- en integriteitsprogramma.

De leden van de D66-fractie vragen of het klopt dat een deel van het witwassen bij ING nog doorging nadat de verplichte eed was doorgevoerd, namelijk tot 2016.

Antwoord:

De invoering van de eed of belofte en de daarmee samenhangende tuchtrechtelijke regeling voor bankmedewerkers is op 1 april 2015 in werking getreden. Voor personen die reeds op het moment van inwerkingtreding bij dezelfde bank werkten, gold overgangsrecht. De overgangstermijn bedroeg een jaar vanaf het moment van inwerkingtreding. Dit betekent dat alle bankmedewerkers uiterlijk 1 april 2016 een eed of belofte moesten hebben afgelegd en moeten zijn onderworpen aan de hierbij

¹ Kamerstukken II, 2017-18, 21501-07, nr. 1509.

² Zie ook Aanhangsel van de Handelingen II, 2017-18, nr. 1981.

³ De eed of belofte is ingevoerd per 1 april 2015 en moest voor bestaande medewerkers uiterlijk 1 april 2016 zijn afgelegd. Nieuwe medewerkers dienen binnen 3 maanden na indiensttreding een eed of belofte af te leggen.

⁴ Zie <https://www.banken.nl/nieuws/8303/dnb-afm-bankierseed-serieus-opgepakt-door-banken>

behorende gedragscode en tuchtrechtelijke regeling. De transactie die ING heeft geaccepteerd ziet op de periode 2010 tot 2016.

De leden van de D66-fractie vragen of mij bekend is of de werknemers die hierbij betrokken waren behoren tot de groep die de eed moesten afleggen. En zo ja, of er medewerkers zijn die op basis van hun eed hebben aangegeven hier niet aan mee te willen werken.

Antwoord:

Het is mij niet bekend of betrokken medewerkers de eed of belofte hebben afgelegd of dat medewerkers geweigerd hebben mee te werken. Het is aan banken om ervoor te zorgen dat iedereen die bij een bank werkzaam is, een eed of belofte aflegt en naleeft. DNB en de AFM houden hierop (risicogeoriënteerd) toezicht. Wel is mij bekend dat de Stichting Tuchtrect Banken een tuchtrechtelijk onderzoek is gestart naar medewerkers van ING met betrekking tot de witwaszaak. Het onderzoek is momenteel gaande. Afhankelijk van de uitkomsten kan de Stichting Tuchtrect Banken een tuchtzaak starten tegen betrokkenen.

3. Hypothecaire leennormen

De leden van de D66-fractie vragen of er gegevens zijn over het effect van de aangescherpte leennormen in relatie tot inkomen.

Antwoord:

De Loan-to-Value (LTV) en Loan-to-Income (LTI) normen zijn in 2013 wettelijk verankerd. De LTV is daarna over de jaren aangescherpt. De effecten van deze aanscherping in relatie tot inkomen zijn lastig te meten. Om meer inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de hypotheekschuld ben ik voornemens de LTV en LTI te monitoren, zoals aangekondigd in de agenda.

De leden van de D66-fractie vragen of ik van oordeel ben dat de LTV ook van belang is voor huishoudens die hun huis niet (moeten) verkopen, en vragen naar mijn appreciatie van de LTI in dat verband.

Antwoord:

De LTV geeft aan hoe de hypotheeklening zich verhoudt tot de waarde van de woning. In internationaal perspectief hebben Nederlandse huishoudens relatief hoge LTV-ratio's. In het kader van de financiële weerbaarheid van huishoudens is het wenselijk dat een huishouden geen schulden heeft die zij niet kan aflossen. In de afgelopen jaren is de maximaal toegestane LTV-ratio voor nieuwe hypotheekovereenkomsten stapsgewijs verlaagd tot 100% in 2018. Sinds 2013 is het verkrijgen van hypotheekrenteaftrek op een nieuwe hypotheek tevens afhankelijk gemaakt van het ten minste annuïtair aflossen van de gehele hypotheek over een looptijd van 30 jaar. Als gevolg van deze maatregelen en van de stijgende woningprijzen, neemt het aantal huishoudens met een LTV boven de 100% jaarlijks af.

In individuele gevallen hoeft een situatie waarin de eigenwoningschuld groter is dan de waarde van de woning niet direct tot financiële problemen te leiden, bijvoorbeeld als de consument veel spaartegoeden heeft en zijn woning niet wil of moet verkopen. Wanneer zich omstandigheden voordoen waardoor verkoop noodzakelijk is, kan zich wel een probleem voordoen. Over het algemeen zal de financiële weerbaarheid van consumenten toenemen wanneer de LTV-ratio kleiner wordt.

De LTI-norm ziet op het maximale bedrag dat een huishouden in relatie tot het inkomen bruto mag besteden aan hypotheeklasten. Bij het bepalen van de LTI wordt uitgegaan van de gemiddelde uitgaven van een normhuishouden. Als gevolg hiervan kan de toegestane financieringslast voor huishoudens die afwijken van het normhuishouden restrictief zijn of ruimte laten. Ook hier geldt dat een lagere LTI goed is voor de financiële weerbaarheid van het huishouden.

De leden van de D66-fractie merken op dat de rente in de LTI niet voorkomt en vragen of het niet meer voor de hand ligt om niet de omvang van de lening maar die van de hypotheekrente in relatie tot het inkomen te monitoren.

Antwoord:

Ik onderschrijf het belang van een LTI-norm die zich richt op de hypotheeklasten ten opzichte van het inkomen. De huidige systematiek voor het vaststellen van de financieringslastpercentages voldoet hieraan, aangezien hierin nu al rekening wordt gehouden met de hypotheeklasten inclusief hypotheekrente. Welke hypotheeklasten een huishouden maximaal kan dragen, is namelijk afhankelijk van het inkomen en de reeds lopende financiële verplichtingen. Aan de hand van het financieringslastpercentage (het maximumpercentage van het bruto inkomen dat kan worden gebruikt voor hypotheeklasten) wordt de maximale leencapaciteit berekend. Het financieringslastpercentage is afhankelijk van zowel de hoogte van het inkomen als van de hoogte van de rente. Bij de systematiek wordt ervan uitgegaan dat de hypotheek annuitair wordt afgelost. Voor consumenten met een rentevastperiode tot 10 jaar wordt verplicht getoetst met een door de AFM vast te stellen toetsrente. Hierdoor wordt het risico beperkt dat consumenten door een stijging van de rente na renteverlengingen in de financiële problemen komen. Bij een rentevastperiode van 10 jaar of langer wordt getoetst aan de hand van de werkelijke rente.

De leden van de D66-fractie wijzen erop dat het vanuit het perspectief van huishoudens veel uitmaakt welk deel van de hypotheeklasten naar rente en welk deel naar aflossing gaat: het eerste is consumptie, het tweede is sparen en dus vermogensopbouw. Zij vragen of de leennormen hier voldoende rekening mee houden. Daarbij vragen ze ook in hoeverre de normen de mogelijkheid tot vermogensopbouw beperken, en hoe ik dit waardeer gezien de hoge huurprijzen in de sector.

Antwoord:

De leennormen hebben als doel om de consument te beschermen tegen overkreditering. Op het moment van afsluiten van de hypotheek wordt gekeken welk financieringslastpercentage gedragen kan worden op basis van het bruto-inkomen. Hierbij houdt de systematiek rekening met een hypothecair krediet dat annuitair wordt afgelost. De leennormen houden hiermee dus rekening met vermogensopbouw.

Het versoepelen van de leennormen vergroot het risico op overkreditering van consumenten. Het kan bovendien de woningprijzen opdrijven en de toegankelijkheid van de koopmarkt beperken. Versoepelen biedt daardoor geen oplossing voor de krapte op de woningmarkt.

4. Financiële educatie

De leden van de D66-fractie vragen om een onderbouwing van versterking van financiële vaardigheden door educatie en verwijzen daarbij naar een effectstudie. Verder vragen zij of financiële educatie ten koste gaat van andere onderdelen van het onderwijs en of ik een kosten-batenanalyse heb laten maken.

Antwoord:

In de meta-studie uit 2014 waarnaar de leden verwijzen blijkt dat het effect van financiële educatie 0,1% van het verschil in gedrag verklaart. De onderzoekers wijzen erop dat er beperkte spreiding is in de studies. De programma's die werden onderzocht richtten zich in de meeste gevallen op traditionele manieren van voorlichting en kennisoverdracht. Naar nieuwere vormen van educatie was volgens de auteurs destijds nog weinig onderzoek gedaan.

Meer recent onderzoek wijst erop dat financiële educatie effectief kan zijn, mits het aan een aantal voorwaarden voldoet. Uit een meta-analyse uit 2017⁵ blijkt dat financiële educatieprogramma's significant effect hebben op financieel gedrag en een nog groter effect op financiële vaardigheden.

⁵ Kaiser, Tim; Menkhoff, Lukas. 2017. *Does financial education impact financial literacy and financial behavior, and if so, when?* (English). Policy Research working paper; no. WPS 8161. Washington, D.C. : World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/144551502300810101/Does-financial-education-impact-financial-literacy-and-financial-behavior-and-if-so-when>

Zij concluderen dat het moment waarop een programma wordt aangeboden cruciaal is. Als het geleerde meteen in praktijk kan worden gebracht, is de impact aanzienlijk groter. En de intensiteit van programma's is van belang: hoe meer uren er in financiële educatie gestoken wordt, hoe groter de impact.

Uit onderzoek komt dus een gemengd beeld naar voren ten aanzien van de effectiviteit van financiële educatie. Wijzer in geldzaken evalueert dan ook doorlopend de doeltreffendheid en doelmatigheid van interventies.⁶ Bij het opzetten van interventies maakt het platform gebruik van recente (gedrags)wetenschappelijke inzichten.

Voor zover het onderwijs betreft, gaat dit niet ten koste van andere onderwijsactiviteiten. De afweging om dit in het lesprogramma op te nemen, is de verantwoordelijkheid van scholen zelf. Scholen zijn niet verplicht om aandacht te besteden aan financiële vaardigheden. Overigens doen – vooral basisscholen – dit massaal. De afgelopen jaren deed tussen de 35 en 50% van de basisschoolklassen mee aan de Week van het geld.

⁶ Zie bijvoorbeeld de beleidsdoorlichting Financiële Markten
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/12/15/kamerbrief-inzake-beleidsdoorlichting-financiele-markten>